

Jonathan Barnes: *Logic and the Imperial Stoa*

Leiden-New York - Köln: BRILL 1997 (Philosophia antiqua - Series of Studies on Ancient Philosophy; Vol. 75), 165 + XI s.

NIE JE PRAVDA, ŽE V RÍMSKEJ STOE SA NEPESTOVALA LOGIKA

Asi takýto podnadpis by vystihoval ústrednú myšlienku knihy známeho anglického odborníka na antickú filozofiu a profesora antickej filozofie v Oxforde, pôsobiaceho v Ženeve, J. Barnes *Logika a imperiálna stoa*. Odborný záber profesora Barnes je široký - od Platóna cez Aristotela, helenistickú filozofiu - najmä stoickú, ale i epikurovskú - až po Galéna a Alexandra z Afrosiadiy.

Jeho nateraz posledná práca je však v niečom ojedinelá: podarilo sa mu neobyčajne presvedčivo vyvrátiť starý zakorenený názor, že najznámejší predstavitelia rímskej ("imperielnej") stoy - Seneca a Epiktetos - logiku nielenže nepestovali, ale dokonca otvorene proti nej vystupovali.

Práca je rozčlenená do úvodu, štyroch kapitol (*Odmietnutie logiky, Seneca, Epiktetos, Záver*) a v apendixe je autorov kritický preklad siedmej časti prvej knihy Epiktetových *Rozpráv*¹ aj s komentárom; v tejto časti sú koncízne vyjadrené Epiktetove názory na logiku, jej úlohu a užitočnosť. Okrem zoznamu reprezentatívnej literatúry práca obsahuje zoznam citovaných pasáží, index osôb a vecný index včítane najdôležitejších gréckych výrazov. Kniha je určená nielen odborníkom na antickú filozofiu a logiku, ale aj študentom, čo sa prejavuje napríklad podrobnými vysvetleniami niektorých problémov a priam pedagogickými definíciami dôležitých pojmov, čo však nepôsobí nejako rušivo.

Ako už tradične u tohto autora - pokiaľ si vôbec môžem trúfať posúdiť túto stránku - je práca napísaná brilantným štýlom s perfektnou "choreografiou". V prvej kapitole načrtáva cesty, ktorými filozofické školy dosiahli svoje postavenie v Ríme v časoch cisárstva. Predmetom, o ktorom najviac diskutuje a ktorý najviac spochybňuje, je tradovaný názor, že rímska stoa odmietala logiku a sústreďovala sa predovšetkým na etickú problematiku.

V kapitole o Senecovi textovo dokumentuje jeho záujem o logiku, ktorý - hoci nie je na úrovni predstaviteľov starej stoy, predsa však nie je odmietaním logiky. Barnes v novom svetle podáva jeho kritické vyjadrenia proti "logike": nie sú zamerané proti logike, ale skôr proti intelektuálnej márnivosti, neúčelnej argumentácii (s. 19). Seneca podľa Barnes naopak vyzýva k tomu, aby logika bola využívaná pre etiku - cnostný život je hlavný cieľ, ktorému sa má podriaďovať aj logika.

Tažisko práce je v tretej kapitole, venovanej Epiktetovi a jeho *Rozprávam* (*Discourses, Encheiridion*). Odhliadnuc od toho, že asi polovica z *Rozpráv* sa stratila a ich text je niekedy prerušovaný, nie je ľahké porozumieť tomu, čo tou alebo onou

formuláciou Epiktetos myslel. Väčšinou sú to dialógy alebo kvázidialógy, v ktorých - ako upozorňuje Barnes (s. 26) - Epiktetos skúša partnera v diskusii (reálneho alebo imaginárneho) alebo rozpráva sám so sebou; niekedy nie je vôbec zrejmé, či je to spoločník v diskusii alebo Epiktetos, kto hovorí, alebo či si Epiktetos kladie sám sebe otázku alebo odpovedá. Veľmi často používa iróniu a na prvé čítanie je veľmi ťažké zistiť, či tá alebo oná pasáž je myslená ironicky alebo nie. Práve na túto okolnosť sa podľa mňa Barnes veľmi dobre pripravil a systematicky a úspešne sa s ňou vyrovnáva. Barnesova expozícia Epiktetových názorov v niečom kopíruje Epiktetov štýl: najprv uvedie tradičný výklad Epiktetových názorov a podloží ho niekoľkými známymi citátmi a názormi autorov tak, že sa zdá takéto vysvetlenie úplne presvedčivé a čitateľ má dojem, že to je aj Barnesovo vlastné stanovisko. Vzápätí však vysloví pochybnosť o tomto výklade - túto pochybnosť dokumentuje inými citáciami alebo novými vysvetleniami predchádzajúcich citácií a presvedčivo uzatvára na nové, často voči tradičnému výkladu veľmi dobre protichodné stanovisko. Takáto explikácia má v sebe neobyčajné napätie, dynamiku a v neposlednom rade je i zvláštnym spôsobom pôsobivá, takže čítanie takto napísanej knihy je strhujúce a možno napínavejšie ako čítanie ktorejkoľvek detektívky.

Barnes (s. 28) potvrdzuje záujem Epikteta o logiku napríklad tým, že v *Rozpravách* vystupujú relatívne často odborné logické termíny - Epiktetos hovorí o implikáciách a disjunkciách (*synémmena*; *diezeugmena*) (I, xxix 512; II, ix) alebo o konjunkciách (*sympeplegmena*) a ich definíciách (I, xxvi 14, II, ix 8), o zložených propozíciách (*tropika*) (I xxix 40) atď. Podľa Barnesu nie je na tom nič divné: pokiaľ niekto trénuje logiku, tak celkom prirodzene sa do jeho bežnej reči dostanú slová z logického slovníka.

V diskusii proti epikurovcovi a skeptickým akademikom (II, xx) o tom, či existuje niečo všeobecne pravdivé, Epiktetos mlčky predpokladá štandardnú stoickú formuláciu všeobecných propozícií (*axiómata*): peripatetické "*Každé S je P*" preformulovaná na "*Ak niečo je S, tak je P*" a "*Žiadne S nie je P*" na "*Ak niečo je S, tak nie je P*". Na tomto základe vyvracia skeptický názor, že neexistuje niečo všeobecne pravdivé tým, že poukazuje na to, že v takomto prípade je nutne pravdivé tvrdenie

Ak nejaké tvrdenie je všeobecné, tak je nepravdivé,

čo však samo je všeobecným tvrdením, ktorého pravdivosť je v spore s tým, čo sa ním tvrdí. Epiktetos problematizuje v tejto diskusii aj iné "sebapopierajúce" tvrdenia a výzvy: "*Poznaj, že nič sa nedá poznať...*"; "*Uver mi, že sa človeku nesmie nič veriť...*" a podobne. To nedokumentuje negatívny vzťah k logike, práve naopak - o logiku sa tu jasne opiera. Ako je však potom možné, že Epiktetos na začiatku prvej knihy ôsmej časti (I, viii) uvádza úsudok, ktorý v českom preklade znie:

Jestliže sis vypůjčil peníze a nevrátil je, jsi mi dlužen.

Nevypůjčil sis peníze a nevrátils je,

tedy mi nejsi dlužen.

Podľa prekladu by mal mať logickú štruktúru

$$\frac{(p \wedge \neg q) \rightarrow r}{\neg p \wedge \neg q} \\ \neg r$$

čiže by bol zjavne logicky nesprávny. Barnes cituje (nie svoj) anglický preklad, v ktorom je druhá premisa významovo odlišná od významu v českom preklade, pretože negácia sa týka celej konjunkcie, nie iba jej prvej zložky:

But it is not the case that you have borrowed and not returned
a príslušný úsudok má štruktúru

$$\frac{(p \wedge \neg q) \rightarrow r}{\neg(p \wedge \neg q)} \\ \neg r$$

Avšak aj toto pravidlo je logicky nesprávne. Že by Epiktetos urobil takú hrubú chybu? To by nesvedčilo o jeho erudovanosti v logike. Barnes však ukazuje, že to nie je Epiktetos, kto urobil chybu, ale prekladatelia (český prekladateľ v tomto prípade vlastne dvojnásobnú). Epiktetos v tomto kontexte hovorí o ekvivalentných výrazoch (*isodynamounta*), a nie o úsudkoch. Takže Epiktetos podľa Barnesu vlastne tvrdí ekvivalenciu dvoch odlišných formulácií (1) a (2), ktoré by mali mať význam zachytený takto:

(1) *Jestliže sis vypůjčil peníze a nevrátil je, jsi mi dlužen.*

(2) *Není pravda, že sis vypůjčil peníze a nevrátils je a nejsi mi dlužen.*

Výrok (1) platí vtedy a len vtedy, keď platí (2), resp. v jazyku výrokovej logiky formula:

$$((p \wedge \neg q) \rightarrow r) \leftrightarrow \neg((p \wedge \neg q) \wedge \neg r)^3$$

vyjadruje tautológiu výrokovej logiky, ktorá zodpovedá zákonu nahradenia implikácie konjunkciou a negáciou; v tejto podobe z jedného člena ekvivalencie druhý vyplýva a *vice versa*. Barnes to komentuje "slovami": "Neusudzujem, že Epiktetos bol kompetentný logik - iba to, že bol kompetentnejší ako väčšina jeho moderných komentátorov" (s. 32) a my by sme hádam mohli dodať "a mnoho jeho prekladateľov". Barnes túto časť uzatvára konštatovaním: "Hoci som nenašiel v jeho *Rozpravách* - a neočakávam, že sa nájde - nejakú pozitívnu evidenciu toho, že Epiktetos bol dômyselný logik, nenašiel som žiadnu negatívnu evidenciu toho, že bol zlý logik" (s. 33).

Ďalším zakorenený predsudok, ktorý sa Barnes snaží demaskovať, je spojený s Epiktetovou kritikou "tretej" oblasti, ktorou údajne je logika.

Ale dnešní filosofové pomíjejí první a druhý bod a soustřeďují se na třetí: na úsudky s dvojsmyslnými⁴ návěstmi, na závěry odvozované dotazováním, na hypotetické sylogizmy a sofismata, jako je Lhář. (III, ii 6)

Tradičné stoické rozdelenie filozofie na tri časti (*topoi*) obsahuje logiku, fyziku a etiku. Ak odhliadneme od uvedeného poradia, ktorej časti filozofie sa podľa Epikteta jeho filozofickí súčasníci najviac venujú? Je zrejme, že úsudky, sylogizmy a sofizmy, ktoré menuje, patria do logiky. Takže je to logika? Tri *topoi*, ktoré tu má na zreteli Epiktetos, zrejme nie sú tradičné časti filozofie - z logiky by v tejto tretej časti chýbala jej podstatná časť - skúmanie o označujúcom a označenom. Na druhej strane by bolo historicky prekvapujúcim zistením, že súčasníci Epikteta sa venujú zo všetkých troch častí filozofie iba logike. Čoho časti to vlastne sú?

V druhej knihe v kapitole "O vyjadřovací schopnosti" Epiktetos uvádza obrazne, že ľudia, ktorí sa podujali na uskutočnenie nejakého cieľa - nejakej cesty, často z nej zišli a zostali v nejakom roztomilom "hostinci":

... a ponevadž vyučování se nezbytně musí díť prostřednictvím nějakých zásad a zvláštním způsobem slohu a s jakousi rozmanitostí i účinností těchto zásad, někteří, právě těmito věcmi zaujati, setrvávají při nich, jeden je zlákan slohem, jiný sylogizmy, jiný úsudky s dvojsmyslnými návěstmi a jiný nějakým jiným takovým "hostincem", a při tom setrvávajice hníjí jako někde u Sirén. (II, xxiii 41)

Rovnakú myšlienku až na Sirény nájdeme u Senecu (*Ep. cxi 5*). Na čo tu Epiktetos a pred ním už Seneca vlastne hromžia? Na to, že sa žiaci zaoberajú logikou? Naozaj by útočili proti logike? Na začiatku druhej časti tretej knihy nájdeme odpoveď na to, o aké časti vlastne ide.

"Jsou tři body, ve kterých se má vycvičit ten, kdo chce být řádný a dobrý. První se týká žádostí a nechutí, aby se neklamal v tom, co si žádá, ani neupadl do toho, co nechce; druhý bod se týká chtění a odporu a vůbec povinnosti, aby mohl jednat rádne a rozvážně a ne nedbale; třetí se týká neklamnosti a opatrnosti v usuzování a vůbec v přisvědčování. (III, ii 1-2)

A práve na toto rozdelenie nadväzuje už uvedený citát:

Ale dnešní filosofové pomíjejí první a druhý bod a soustřeďují se na třetí: na úsudky s dvojsmyslnými návěstmi, na závěry odvozované dotazováním, na hypotetické sylogizmy a sofismata, jako je Lhář. (III, ii 6)

Barnes v nadväznosti na to presvedčivo ukazuje, že predmetom kritiky nie je logika, ale redukcia filozofovania ani nie na jednu jej časť (logiku), ale na jednu časť jej časti - na jednu časť logiky. Takouto redukciov sa vytrácal hlavný cieľ stoickej filozofie a úžitku logiky - žiť cnostne. Epiktetos kritizuje rozmáhajúce sa pokrytectvo

medzi tými, ktorí sa považujú za filozofov a dokonca za stoických filozofov. Práve do radov akoby vlastných "stoických" - v skutočnosti však pokryteckých či takzvaných stoických - filozofov adresuje výzvu:

Pozorujte takto sami sebe při svém jednání a objevíte, k jaké škole náležíte. Shledáte, že jste velkou většinou epikúrovci, jen málokterí z vás že jsou peripatetické, a to ještě neukáznění... Ukažte mi stoika, máte-li nějakého! (II, xix 20)

Epiktetovo "moralizovanie" nie je namierené proti tréningu v logike, ale proti samoučelne ponímanej intelektuálnej gymnastike, ktorá sa nepremieta do spôsobu života. Pranieuje tých, ktorí boli "zacyklení" v riešení logických paradoxov a nepoužívali logiku nato, aby žili eticky. Naopak, tí, ktorí zotrávajú pri neúčelnom a márnivom hrajkani sa so sofizmami, "hnijú ako niekde pri Sírénach" - v živote sa správajú ako "epikurovci" - oddávajú sa iba slastiam a rozkoši. V tomto svetle asi treba rozumieť Epiktetovej ironickej kritike:

Jaká to nespravedlnost páchaná na vzdělancích! Tomus ses tedy naučil tady? Nechceš titěrné závěrečky o těchto věcech ponechat jiným, lenošným člověčkům, aby zalezli někde v koutku shrabovali svůj honorářiček nebo skuhrali, že jim nikdo nic nedává? Nechceš raději už vstoupit do života a užívat toho, čemu ses naučil? Neboť nejsou to malicherné závěrky, co nám teď chybí, vždyť knihy stoiků se malichernými závěrky jen hemží. Co nám tedy ještě chybí? Člověk, který jich bude užívat, který závěry bude dosvědčovat! (I, xxix 54 - 56)

Nesporne pozitívny Epiktetov vzťah k logike dokumentuje jeho argumentácia v propech nutnosti štúdia logiky:

"Když jeden z přítomných řekl: *"Přesvědč mě, že je logika užitečná,"* odpověděl Epiktétos: *"Chceš, abych ti to dokázal?"* - *"Ano"* - *"Potom musím vést logický důkaz."* - Když ten souhlasil, řekl Epiktétos: *"Ale jak poznáš, že tě neklamou sofizmatem?"* - A když se ten člověk odmlčel, řekl: *"Vidíš, jak sám uznávaš, že je to nauka nutná, neboť bez ní nemůžeš poznat ani to, zda je nutná či ne."* (II, xxv upravené podľa Barnes, s.59)

Základný plán knihy Barnes splnil nielen vyčerpávajúco, ale aj s noblesou pre neho typickou. Keďže sme ľudia, tak sa aj niekedy mýlime alebo zastávame názory jeden od druhého odlišné, pričom sa niektoré názory môžu zdať pre druhého menej presvedčivé, prípadne nepresvedčivé či chybné. Nielen autor tejto recenzie, ale i Barnes je človek.

Na s. 71 zaraďuje všetky druhy zložených propozícií pod spoločný názov "hypothetical propositions" - *hypotetické propozície*; takáto klasifikácia však nemá oporu v textovej evidencii a môže mýliť, pretože hypotetické propozície vo vlastnom slova zmysle sú tie, ktoré majú formu implikácie, takže napríklad konjunktívne

a disjunktívne propozície, hoci nemajú formu implikácie, majú takto byť zaradené medzi hypotetické propozície. Samozrejme, inou okolnosťou je, že sa dajú na príslušné implikácie preformulovať, ale toto Barnes asi nemá na zreteli. Hľadám aj v dôsledku nedocenenia triviálneho faktu, že stoické úsudkové pravidlá sa dajú preformulovať na formuly v tvare implikácií - t.j. na hypotetické propozície, Barnes hľadá ešte inú - zvláštnu logiku "hypotetických argumentov" (s. 85-99), a dodajme, že azda zákonite je jeho hľadanie márne.

Barnes podľa všetkého neodlíšil logické požiadavky, kladené na úsudky (logickú správnosť - to, že záver má vyplývať z premís) od noetických požiadaviek. Asi preto uvádza v jednom slede tak, ako je to u Sexta Empirika, požiadavky kladené stoikmi na argument: 1. "a proof or *apodeixis*" - byť nedokázateľný vo význame základný, neodvoditeľný z iných; 2. "valid" - byť konkluzívny (*synaktikos*); 3. "true" (pravdivý - *aléthés*); 4. "probative" (preukazný, vhodnejšie však asi je *demonstratívny* - *apodeiktikos*) s dovysvetlením, že "pokiaľ" sa v premisách vyskytuje niečo jasné (clear) a v závere niečo nejasné (unclear - *adélon*⁵)" (s. 93).

Požiadavky netvoria súbor kritérií, ktoré má každý argument spĺňať. Sú to klasifikačné kritériá: argument má buď štruktúru základného pravidla, čím je zabezpečená jeho logická správnosť, alebo je logicky správny na základe redukcie na niektoré zo základných pravidiel; toto hovoria prvé dve kritériá.

Tretia a štvrtá požiadavka je však noetická - nesúvisí vôbec s logickou platnosťou úsudku, ale so stoickou teóriou poznania, čo Barnes akosi nepostrehol a mnohé jeho úvahy od s. 99 sa míňajú cieľa: 3. "pravdivé" úsudky sú také, ktorých premisy sú pravdivé, t.j. záver nielen vyplýva, ale je aj pravdivý, a teda epistemicky hodnotný, pretože môže hovoriť o skutočnom stave vecí; 4. *apodeiktikos* tu znamená úsudky demonštratívne v tom zmysle, že v jednej z premís je príznak, signál (*sémeion*) niečoho skrytého, čo nemôžeme poznať priamo, ale práve nepriamo usudzovaním na záver, v ktorom sa hovorí o tomto skrytom⁶. Nejde teda vôbec o niečo *jasné* a *nejasné*, ako uvádza Barnes. Napríklad dym je zjavným príznakom ohňa, ale oheň nie je niečo nejasné, ale nanajvýš môže byť skrytý za kopcom a z toho, že vidíme dym a považujeme za pravdivú premisu *Ak je vidieť dym, tak tam je oheň (ktorý ho spôsobí)* usudzujeme na existenciu ohňa a podobne.

V súvislosti s explikáciou "meniacich sa" argumentov - "changing arguments" (*logoi metapiptontes*) - autor na s. 100 úplne presne konštatuje, že stoické *axiómata* (Barnes používa výraz "assertibles") môžu meniť pravdivostnú hodnotu, a vzápätí úplne anachronicky dodáva, že (preto) nie sú propozíciami. Dokresluje to hodnotením, že sa zdajú byť monštruóznymi hybridmi - spolovice vetami, spolovice propozíciami. Ak by Barnes poznal moderné sémantické koncepcie (počnúc napríklad Carnapovou *Meaning and Necessity*, 1947) založené na inštrumente možných svetov, tak by asi s prekvapením zistil, že tu sú propozície explikované ako funkcie na možných svetoch a časových okamihoch a je úplne prirodzené, že celá jedna kategória propozícií - tzv. empirických propozícií vo všeobecnosti⁷ nemá konštantnú pravdivostnú hodnotu; naopak ich hodnota závisí od meniaceho sa stavu vecí. Takže

nemusel stoikom pripisovať koncipovanie nejakých monštier, ale skôr s údivom konštatovať, že ich sémantika v tomto ohľade bola neobyčajne moderná.

Ešte jeden Barnesov prešľap stojí za zmienku: na s. 101 tvrdí, že ak dvaja odlišní ľudia vyslovia vetu "Fajčím fajku", tak vraj podľa stoického pohľadu vyjadria jedno a to isté *assertible* t.j. *axióma*. Nedocenil stoickú sémantickú koncepciu a špeciálne teóriu osobných a niektorých ukazovacích zámen: tieto zámená priamo označujú osoby, pričom podmienkou ich zmysluplného použitia je, že tá-ktorá osoba je napríklad živá, má pohlavie zhodné s rodom zámena a podobne. V opačnom prípade vety s takýmito zámenami neoznačujú proposície, pretože to, čo označujú, nemôže nadobudnúť pravdivostnú hodnotu. Na tom je založený aj známy Chrysippov príklad v súvislosti s argumentom Vládcu proti koncepcii Diodora Krona («všetko možné sa niekedy stane»⁸), že »z možného niekedy vyplýva nemožné«: "Ak Dión zomrel, tak tento je mŕtvý". Čo Barnesom spomínané osoby vyslovili naozaj rovnaké, je podľa stoikov iba *fóné* - výraz.

Napriek uvedeným výhradám s potešením konštatujem, že Barnesova kniha je nielen v mnohých ohľadoch veľmi kvalitná, ale výrazne mi pomohla "otvoriť oči" pri čítaní predstaviteľov rímskej stoy: Seneca i Epiktetos sa pre mňa stali v zásade dôslednými pokračovateľmi tradície stoickej filozofie bez historikmi filozofie tradovaného odklonu od logiky. Naopak, pre Senecu i Epikteta v svetle Barnesovho výkladu je príznačné neochvejné, ba až nástojčivé zdôrazňovanie potreby premietnutia "intelektuálnej gymnastiky" do spôsobu života a jeho hodnôt. Knihu, ktorá je výbornou "detektívkou" v oblasti poznania rímskej stoy, vrelo odporúčam každému, kto rád *otvára oči*.

POZNÁMKY

¹ Barnes (s. 25, pozn. 2) upozorňuje, že anglický názov *Discourses* - čomu zodpovedá aj české *Rozpravy* - nie je celkom vhodný, ale už je tradičný a jeho významový posun neškodný. Antické pramene ponúkajú "*Diatribai*" (Simplicius, Fotius), "*Dialexeis*" (Gellius - po latinsky "*Dissertationes*" - toho sa pridrižiava aj K.-H. Hülser : *Die Fragmente zur Dialektik der Stoiker. 1987*), "*Hypomnēmata*" (Marcus).

² V českom preklade sa neuvádza takáto podrobná paginácia, ktorá je však vo svete obvyklá - uvádza sa iba číslo knihy a číslo časti, nie čísla riadkov, čo však sťažuje identifikáciu citovaných pasáží. Toto je však takmer všeobecný nedostatok aj slovenských prekladov diel z antickej filozofie.

³ Barnes vo formálnom prepise neuvádza negáciu pri druhom člene konjunkcie v antecedente prvej zložky ekvivalencie, ale rovnako ani pri preformulácii implikácie na rovnocennú konjunkciu, takže to nevedí, ale z hľadiska výrokovovo-logickej štruktúry je potrebné ju tam uviesť.

⁴ Tento výraz ako preklad je zavádzajúci - nejde o žiadne premisy s dvojsmyselnými "návestmi" ale o tzv. úsudky *metapíoptona* - úsudky, kde aspoň jedna z premis je empirická a *mení* pravdivostnú hodnotu v závislosti od stavu vecí - napríklad proposícia *Je deň je cez deň pravdivá* a v noci nepravdivá; Barnes na to používa priliehavý výraz "changing" (*premenlivé. meniace sa*) (s. 34).

⁵ SE *Against Math. VIII*, 310-314, *PH II*, 139-141.

⁶ Bližšie o tom pozri napr. F. Gahér: *Úlomky k zlomkom starých stoikov II.*, Filozofia, roč. 47, 1992, č. 9. 541-544.

⁷ Nie všetky tzv. empirické propozície majú meniacu sa pravdivostnú hodnotu. Výrok "Prší" vyjadruje propozíciu, ktorej pravdivostná hodnota sa mení a závisí od miesta a času, na ktoré ju vzťahujeme; propozícia »V Bratislave 20. marca 1998 o 1300 hod. prší« má od uskutočnenia udalosti, na ktorú referuje, trvalú nemennú pravdivostnú hodnotu. Je zaujímavé, že s propozíciami z poslednej kategórie pracovali úplne samozrejme megarici aj stoici - napríklad Chrysippos.

⁸ Bližšie o tom pozri napríklad Vladimír Marko: *Diodorus Master Argument*, 1997 (dizertčná práca, FiFUK Bratislava).

František Gahér

KOŤÁTKO, Petr: Význam a komunikace.

Filozofia, Praha 1998, 294 s.

Podľa jedného bonmotu pripisovanému Charlesovi-Mauriceovi Talleyrandovi slová neslúžia len na vyjadrenie myšlienok, ale aj na ich zakrytie. Domnievam sa, že táto duchaplnosť postihuje komunikačnú situáciu, v ktorej jestvuje napätie medzi intenciou hovoriaceho a jej dekódovaním na strane adresáta, pričom práve komunikácia je príkladom, ako materiálne znaky (napríklad akustické vlny) nesú význam. Lenže objasniť, ako sa akékoľvek materiálne znaky stávajú zmysuplnými lingvistickými jednotkami, je neľahká úloha, s ktorou sa pokúšajú vyrovnat' rozličné teórie významu v rámci filozofie jazyka, lingvistiky a logickej sémantiky. Kniha P. Koťátka, pražského odborníka na analytickú filozofiu, hoci nielen na ňu, o čom svedčí okrem iného aj recenzovaná práca, prináša pozoruhodný pohľad na možnosti teórie významu spätého s komunikáciou. Témou knihy je skúmanie procesu, ktorý prebieha pri realizácii zmysuplnej výpovede vykonaním rečového aktu (v promluve) medzi hovoriacim a adresátom. Pojem promluvy, vyslovenia, výpovede sa chápe širšie než jednotka reči. Rozumie sa ním akákoľvek zmysuplná materiálna realizácia (utterance).

Už pri prvom priblížení je zrejmé, že autor odmieta existenciu významu v zmysle platónskych abstraktných entít, hoci nezachádza až tak ďaleko ako Quine, podľa ktorého význam je mýtus odmieta aj ideačnú koncepciu umiestňujúcu významy do vedomia subjektu. P. Koťátko nadväzuje na idey neskorého L. Wittgensteina o výname ako použití, jazykovej hre a forme života, pričom asimiluje niektoré idey M. Dummetta (linking principle, ako spojiť pravdu s reálnou komunikáciou), Searlovu koncepciu rečových aktov, Davidsonove tézy o pravdivostných podmienkach významu a Lewisovu koncepciu konvencie. Z tejto perspektívy potom autor konštatuje, že "teorie významu tedy musí vyložiť jak schopnost promluvy zveřejňovat mentální stavy mluvčích, tak její schopnost nést objektivní normativní důsledky" (17). Otázka, kedy výpoveď nadobúda význam podľa autora splýva s otázkou, za akých podmienok sa vyslovením realizuje rečový akt. (16) Obsah knihy sa člení, okrem predslovu a úvodu, v ktorých sa vytyčujú hlavné východiská, relevantné